

تاریخچه و وضعیت محیط زیست ایران و جهان

برگرفته از دیباچه کتاب :

طراحی سامانه مدیریت محیط زیست بر مبنای استاندارد **ISO 14001:2015** انتشارات آریانقش (شرکت گواهی دهنده **ASYS**) نوشته امیررضا جوادی و مژگان امانی چاپ اول **1397**

شماره شابک **978-600-97024-6-6**

WWW.ASYS.IR

امیررضا جوادی

مژگان امانی

طراحی سامانه مدیریت محیط زیست بر مبنای استاندارد

ISO14001 : 2015

 International Certification

تألیف و ترجمه
امیر رضا جوادی - مؤگان امانی

**Environment Management System
Designing Based On
ISO14001 : 2015**

کتاب حاضر مورد تأیید بسیاری از کارشناسان و استانداران محیط زیست و منابع طبیعی می باشد که علاوه بر متن انگلیسی و ترجمه استاندارد ISO 14001:2015 توضیحاتی در مورد وضعیت و تاریخچه مدیریت محیط زیست در ایران و جهان و نحوه تدوین استاندارد های مدیریت محیط زیست ارائه می نماید.

مهمترین موانع پیاده سازی یک سامانه مدیریت محیط زیست بر مبنای استاندارد ISO 14001:2015 را در شرکت ها شرح داده و تعدادی از استانداردهای پیشگامان این استاندارد معرفی می کند که در پیاده سازی اثربخش مدیریت محیط زیست در سازمان ها بسیار مؤثر می باشد.

در فصل سوم این کتاب ۷ گروه آلوده محیط زیست که سازمان ها باید در موقع پیاده سازی استاندارد مدیریت محیط زیست بر مبنای استاندارد مذکور توجه داشته باشند و در فصل چهارم دستورالعمل روش ارزیابی جنبه های زیست محیطی یا جدول ارزیابی عوامل و پیامد زیست محیطی (Environment Agents & Consequence Scoring) (EACS) که یکی از برگزیده ترین روش های ارزیابی زیست محیطی می باشد آورده شده است.

شرکت بین المللی آگرس سولوشن های آید و است. استاندارد کدها گواهینامه های مدیریت ISO 14001:2015 و ISO 9001:2015 را صادر می نماید و همچنین خدمات مشاوره ای در زمینه مدیریت محیط زیست و سیستم های مدیریت کیفیت را ارائه می دهد.

وضعیت محیط زیست جهان در دوران معاصر

در دو قرن اخیر تغییرات شگرفی در زندگی بشر ایجاد شده، اما این تغییرات به بهای تخریب محیط زیست بوده، در عصری که بشر، از پیشرفت های تکنولوژیکی، علمی، آموزشی، بهداشتی و رفاهی خود سرمست می باشد، داشتن محیط زیست سالم و خالی از آلودگی، برایش به صورت آرزو درآمده است. آسایش بوجود آمده در سایه پیشرفت فن آوری به بهای تخریب محیط زیست بوده که نتیجه آن از دست رفتن آرامش بشر بوده است و انسان برای داشتن زندگی سعادت مندانه به آسایش و آرامش همزمان نیاز دارد. با این روند تخریب محیط زیست آینده بشر نیز در خطر قرار گرفته. آلودگی آب، خاک و هوا، تشعشعات رادیواکتیو و الکترو مغناطیسی، آلودگی صوتی و غیره، همگی باعث بروز بیماری های جدید و خطرناک و انواع عفونت ها و سرطان ها گردیده و سلامت روانی انسانها را به مخاطره انداخته است. به جز این موارد، مصرف منابع بویژه منابع تجدید ناپذیر مانند: سوخت های فسیلی و مواد معدنی، توسعه را نیز به ویژه برای کشورهای جهان سوم با آینده ای تاریک مواجه نموده است.

اکنون علوم و فنون، انسان را به سطح باورنکردنی از پیشرفت رسانده و در جنبه های مختلف زندگی، به او کمک کرده تا ضمن دست یافتن به رفاه فراوان، بیماری ها را کنترل کند و کارها را آسان تر از گذشته انجام دهد. بشر امروزی، راز و رمز جهان را بهتر می فهمد و در برابر حادثه های طبیعی، از خودش بهتر حفاظت می کند. از سوی دیگر، علوم و فنون، خطرهای جبران ناپذیری را نیز متوجه او نموده است. انسان با دخالت های خویش، استخراج حریصانه و بهره برداری نادرست از منابع طبیعی، هماهنگی موجود در طبیعت را بر هم زده و در حال نابود کردن زادگاه و گهواره خویش و دیگر موجودات است . میزان آلودگی های آب، هوا و خاک به اندازه ای است که فرصت بازسازی و جبران را از طبیعت ستانده است. منابع طبیعی که در طول هزاران سال به وجود آمده اند، به سرعت در حال نابود شدن می باشد. به گونه ای که ممکن است پاسخ گوی نیاز نسل های آینده نباشد. اکنون مشکل آلودگی و تخلیه منابع محیط زیست، به روشنی خودنمایی می کند و بشر به خوبی دریافته که اگر از استفاده های نادرست، حریصانه و خودخواهانه خویش دست بردارد و شیوه زندگی و بهره برداری از محیط زیست را اصلاح نکند، محیط سکونت خود را به برهوتی وحشتناک تبدیل خواهد کرد . در کنار این فعالیت های ویرانگر، نسل امروز روی انباری از سلاح های نابودکننده اتمی، شیمیایی و بیولوژیکی خطرناکی زندگی می کند که خود تولید نموده است؛ سلاح هایی که در صورت انفجار یا نداشتن توان کنترل، انسان ها و محیط زیست را به کام مرگ و نابودی فرو خواهد برد. در چنین موقعیتی، راهی جز همکاری، هم زیستی و همراهی با محیط زیست نیست. برای دست یابی به محیط زیستی سالم و به دور از آلودگی، نیاز به مشارکت گسترده در عرصه های بین المللی، منطقه ای، ملی و حتی تک تک افراد، به صورت ضرورتی انکارناپذیر درآمده است .

از نظر آلودگی هوا نیز میزان گاز کربنیک موجود در جو نسبت به سال 1890 بیش از 170 برابر شده، متوسط دمای کره زمین در طی این دوره حدود یک درجه سانتیگراد افزایش یافته که اثرات مخرب زیادی روی گیاهان و جانوران داشته و منجر به پدیده هایی مانند النینو و کاترینا شده و اکسیژن موجود در هوا حدود بیست و پنج صدم درصد کاهش داشته است. ذخایر سوخت های فسیلی در بهترین حالت حداکثر برای 50 سال بشر کافی هستند.

نتیجه اقدامات بشر برای حیوانات و گیاهان نیز فاجعه بار بوده، صدها گونه جاندار تنها در 70 سال اخیر منقرض شده اند، بر اساس آمار معتبر جهانی در کنفرانس زمین در هر سال در جهان بیش از 100 گونه گیاهی و 9 گونه جانوری منقرض می شوند. برای مثال در ایران در طی این مدت شیر ایرانی که در استانهای فارس، کهگیلویه و بویراحمد و خوزستان زندگی می کرد بکلی منقرض شد و یا نسل ببر مازندران از بین رفت، و در حال حاضر نسل پلنگ و یوزپلنگ ایرانی، گربه پالاس، روباه کرساک یا روباه ترکمنی، سیاه گوش ایرانی، گوزن زرد، روباه بلانفورد یا شاه روباه ایرانی، گراز ایرانی، گورخر ایرانی در خطر انقراض می باشد.

وضعیت جهانی پوشش گیاهی و جنگلی (آمار پوشش گیاهی)

سطح تقریبی جنگل های جهان در سال 2016 را در حدود 3.9 میلیارد هکتار برآورد کرده اند که در حدود 30٪ سطح کل اراضی جهان است. جالب است بدانید که از این 3.9 میلیارد هکتار حدود دو سوم آن در 8 کشور: روسیه، برزیل، کانادا، آمریکا، کنگو، اندونزی، آنگولا و پرو واقع شده اند.

کشورهای فنلاند و سوئد (2 کشور همسایه در شمال غرب اروپا) با داشتن 74٪ پوشش جنگلی از مساحت خود دارای بیشترین رقم "درصد سطح جنگل نسبت به سطح کل کشور" در بین کشورهای دنیا هستند که این نسبت برای روسیه 50٪، افغانستان 4٪ و عراق 0.5٪ می باشد.

بر اساس گزارش سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد FAO که در سال 2016 منتشر شده، طی سالهای 1990 تا 2015 مجموعاً 3 درصد از سطح جنگلهای دنیا کاهش پیدا کرده به طوری که مساحت جنگلهای کره زمین از 4128 میلیون هکتار با 3999 میلیون هکتار رسیده است. اما زمانی که صحبت از "اراضی با پوشش درختی" به میان می آید شاهد افزایش 19 درصدی سطح این اراضی در طی سالهای مذکور هستیم که به علت فعالیت های جنگل کاری و احیای پوشش گیاهی در جهان می باشد. البته روند کاهش مساحت اراضی با پوشش درختی طی سالهای 1990 تا 2005 رخ داده است اما سپس با نرخ افزایشی تا سال 2015 همراه بوده است و در حال حاضر مساحت "اراضی با پوشش درختی" جهان به 1204 میلیون هکتار می رسد. اما نرخ کاهش سطح جنگلهای دنیا در 25 سال اخیر از 7/3 میلیون هکتار در سال (سال 1990) به 3/3 میلیون هکتار در سال 2015 رسیده است. در سال 2015 سرانه جنگل در جهان 0/65، در قاره آسیا 0/15 و در ایران کمتر از 0/2 هکتار بوده است.

آمار وضعیت پوشش گیاهی و جنگلی ایران

سطح جنگل های کشور بر اساس بررسی انجام شده در سال 1343 بوسیله دفتر فنی مهندسی منابع طبیعی ایران حدود 18 میلیون هکتار بوده، که این مقدار در سال 1389 به گزارش سازمان محیط زیست حدود 11 میلیون هکتار کاهش یافته است. این جنگل ها در پنج حوزه جنگل های شمال یا هیرکانی، جنگل های غرب و جنوب غرب (زاگرس)، جنگل های فلات مرکزی ایران و تورانی، جنگل های خلیج فارس و عمانی و جنگل های ارسباران دسته بندی شده اند.

جنگل های شمال کشور ایران که به جنگل های هیرکانی معروفند از قدیمی ترین منابع گیاهی دنیا شناخته می شوند. این جنگل ها که بازمانده عصر یخبندان هستند محل رویش گونه های بسیار با ارزش گیاهی شمرده می شوند. تاکنون 80 گونه درختی (به طور عمده پهن برگ)، چهار گونه سوزنی برگ بومی و 50 گونه درختچه ای در این جنگل ها شناسایی شده که اغلب آنها از تیپ های آمیخته راش، ممرز، بلوط، افرا و توسکا هستند. میانگین سالانه نابودی جنگل های خزری در ایران 45 هزار هکتار معادل 2.4 درصد از کل مساحت جنگل های این ناحیه و 0.3 درصد از مساحت کل جنگل های کشور است که جز بالاترین نرخ های تخریب جنگل در جهان می باشد. جنگل های شمالی ایران که براساس تصاویر ماهواره ای طی سال های 53-54 حدود 3 میلیون هکتار بوده اند در سال 67-68 به حدود 2 میلیون و 480 هزار هکتار کاهش یافته و در سال 81-80 نیز به 2 میلیون و 50 هزار هکتار رسیده است. طی دوره 1381-1353 بیش از 22 درصد از مساحت جنگل های شمالی کشور کاسته شده. در سال 1393 وسعت جنگل های هیرکانی در شمال کشور یک میلیون و ششصد هزار هکتار رسیده است به عبارت دیگر بین سالهای 1353 تا 1393 مساحت جنگل های شمال ایران حدود 47 درصد کاهش یافته که 25٪ آن در طی 12 سال آخر رخ داده است. در این مدت استان های گلستان با 27 درصد، گیلان 22 درصد و مازندران 21 درصد با کاهش جنگل روبه رو بوده اند.

جنگل های غرب و جنوب غرب ایران شامل جنگل های زاگرس می باشند که با قدمتی حدود 5500 سال رطوبت را از دریای مدیترانه جذب می کنند. مساحت این جنگل ها در گذشته نه چندان دور حدود ده میلیون هکتار بوده که به دلیل قطع بی رویه و غیر اصولی به کمتر از شش میلیون هکتار کاهش پیدا کرده است و مهمترین (گونه غالب) گونه درختی این ناحیه بلوط ایرانی می باشد. یازده استان کشور در حوزه رویشگاه زاگرس قرار دارند. جنگل های زاگرس بالغ بر 42 درصد جنگل های کشور را تشکیل داده که در محدوده ای 31 میلیون هکتاری پراکنده است. بیش از 41 درصد آب شیرین کشور و 51 درصد جمعیت عشایری در زاگرس واقع شده است. در این جنگل ها تاکنون بالغ بر 151 گونه درختی و درختچه ای شناسایی شده که خود نمایانگر ارزش ژنتیکی این جنگل هاست. شاخص منطقه زاگرس، درخت بلوط است، اما سایر گونه های درختی نظیر بنه، بادامک، ارژن، کیکم، گلابی وحشی و ... نیز در این ناحیه دیده می شود.

بیشترین تخریب جنگل های زاگرس طی سالهای 1383 تا 1393 به علت چرای بی رویه دام، آتش سوزی، ریزگرد، آفت بویژه سوسک چوب خوار، افزایش فاصله درختان به علت قطع بی رویه در نتیجه کاهش قدرت باروری آنها، کاهش بارندگی، جمع آوری بذر درختان توسط مردم محلی، تغییر کاربری اراضی جنگلی به کشت دیم بوده است. عدم تخصیص بودجه کافی، عدم بررسی علمی موضوع و بی عملی مسئولان در این زمینه باعث شده جنگل های غرب و جنوب غرب ایران در معرض نابودی کامل باشد اگر این روند ادامه یابد در طی 35 سال آینده در این منطقه با یک فاجعه زیست محیطی ملی روبرو خواهیم بود. هر چند از سال 1394 اقداماتی در این زمینه آغاز شده اما نتیجه آن طی سال های آینده مشخص خواهد شد.

جنگل های 3 حوزه بعدی که سهم کمی از جنگل های کشور را شامل می شوند نیز وضع خوبی ندارند و روند تخریب آنها دست کمی از جنگل های زاگرس و هیرکانی ندارد.

وضعیت آلاینده های زیست محیطی در ایران

یکی از مهمترین آلاینده های زیست محیطی در دو قرن گذشته گازهای گلخانه ای شامل دی اکسید کربن، اکسید نیتروژن، متان و غیره بوده که نتیجه آن افزایش دمای کره زمین تغییرات شدید آب و هوایی و از بین رفتن گونه های گیاهی بوده، در این بین کشور های چین، ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا، برزیل، ژاپن، آلمان، روسیه جز بزرگترین تولیدکنندگان گاز های گلخانه ای بوده اند مسئله جالب رتبه ایران در تولید گاز های گلخانه ای در جهان بوده به طوری که در سال 2005 رتبه ایران در تولید این گازها 17 بوده در سال 2014 به رتبه 9 کشورهای تولید کننده گاز های گلخانه ای رسیده که نسبت به سطح تولید ناخالص ملی آن عدد بسیار بزرگیست این به معنی آلوده سازی محیط زیست و هدر رفتن منابع است.

در ارتباط با تولید پسماند و زباله با وجود اینکه خوشبختانه ایران از نظر تولید سرانه زباله جز کشور های بزرگ تولید کننده نیست، سرانه تولید زباله ایران در سال 2014 حدود 0.16 کیلوگرم در روز بوده و این عدد برای آمریکا حدود 2.58، اتریش 2.14، استرالیا 2.23، پاکستان 0.84، چین 1.02، مالزی 1.52 بوده. اما میزان بازیافت زباله در ایران چندان رضایت بخش نیست بر اساس آمار منتشره در سال 2013 میزان بازیافت زباله در کشور آلمان بیش از 70 درصد، سوئیس حدود 50 درصد، در آمریکا 28 درصد، در ژاپن 20 درصد، در حالی که در ایران در خوش بین ترین حالت حدود 10 درصد است که قابل قبول نیست. بویژه در استان های مازندران، گیلان و گلستان مسئله زباله به یک چالش بزرگ پیش روی مسئولان شهری تبدیل شده. خوشبختانه شهرداری تهران در زمینه مدیریت پسماند سعی کرده قدم های مثبتی بردارد که موفق هم بوده اما هنوز با استانداردهای جهانی فاصله دارد.

تاریخچه حفاظت از محیط زیست در ایران

ایرانیان از دیرباز بر اساس آموزه های زرتشت به طبیعت احترام می گذاشتند بر اساس نوشته هردوت در قرن پنجم پیش از میلاد، ایرانیان هرگز عناصر چهار گانه مقدس خود شامل آب ، هوا ، خاک و آتش را آلوده نمی کردند و آن را گناهی بزرگ می دانستند . اگر یک پارسی می خواست دست خود را بشوید دست آلوده خود را وارد آب رودخانه ها و یا چشمه نمی کرد بلکه مقداری آب برداشته و دست خود را در کنار رود یا چشمه می شست ، به منظور جلوگیری از آلودگی خاک آنها جنازه مردگان خود را در جاهای بلند قرار می دادند تا بوسيله پرندگان خورده شود و سپس استخوان ها را در شکاف سنگها قرار می دادند تا پوسیده شوند، در لشکر کشی ها ایرانیان بر خلاف سایر اقوام از جمله آشوریان بندرت اقدام به تخریب مزارع، باغات، چاه ها و پوشش گیاهی می کردند، پارسیان شکنجه حیوانات و یا کشتن آنها را به قصد لذت مجاز نمی دانستند. و هنگام تولد هر کودک بجای اینکه مانند اقوام سامی یک حیوان برای وی قربانی کنند به نام و برای او درختی می کاشتند.

در اوستا، زرتشت از حمایت حیوانات صحبت می کند و آزار آنان را گناه کبیره می داند. براساس آموزه های زرتشتی گفته می شود: ملتی که درخت مثمر بکارد و زمین لم یزرع را به زمین کشاورزی تبدیل کند خوشبخت ترین قوم است.

تاریخ ایران باستان نشان می دهد پادشاهان مردم را به کشاورزی و کشت گیاهان تزئینی و احداث سد و قنات ترغیب می کردند.

ایرانیان باستان مقام خاصی برای درخت سرو قائل بودند و آن را درخت مینو می دانستند که از بهشت آمده است نقش جقه در نقاشی ها و طراحی های ایرانی از سرو الهام گرفته شده. چنار نیز محبوبیت فراوانی بین ایرانیان باستان داشت.

پادشاهان ماد، هخامنشی و ساسانی از جنگل ها حفاظت کرده و برای این منظور جنگلبان منصوب می کردند به عبارتی ایرانیان اولین قومی بودند که سازمان جنگلداری داشتند. کورش کبیر و داریوش بزرگ حتی خود در روز درختکاری شرکت کرده و درخت می کاشتند و از آنجایی که موقعیت اجتماعی افراد با میزان اموال و تعداد احشامشان سنجیده می شد برای نگهداری دام ها مراتع را به خوبی حفظ می کردند.

خشایار شاه در لشکرکشی خود به آسیای صغیر حفاظت از جنگل سرو زیبای خود را به گارد سلطنتی سپرد و با این عمل، اولین منطقه حفاظت شده دنیا را در چند صد سال قبل از میلاد مسیح (حدود 500 سال قبل از میلاد) ایجاد کرد.

در اسلام نیز کشاورزی مورد تاکید قرار گرفته و پیامبر(ص) فرموده که شکستن شاخه درختان از نظر من مانند شکستن بال فرشتگان است. همچنین پیامبر (ص) در جنگ ها اجازه آلوده سازی چاه های آب و یا خراب کردن نخلستان ها را نمی دادند و یا حضرت علی (ع) شخصا اقدام به کشاورزی، احداث نخلستان و حفر چاه می کردند. هر چند که این رویه بعدها بوسيله خلفا و اعراب رعایت نشد.

هنر باغ های ایرانی، زیباسازی شهرها و قصرهای سلاطین ایران با کشت گل و گیاه، درختچه، درخت و ایجاد باغ و برکه روز به روز رونق گرفت تا در دوره صفویه به اوج خود رسید.

وضعیت محیط زیست ایران در دوران معاصر

به طور کلی تا زمان حکومت قاجار منابع طبیعی تجدید شونده کشور به هیچوجه مورد توجه دولت نبود و هیچگونه مدیریتی از نظر بهره برداری علمی و فنی صورت نمی گرفت و تشکیلاتی برای امور مربوط به جنگل، مرتع، شیلات، و محیط زیست وجود نداشت. سال 1202 شمسی که سال تشکیل وزارت فواید عامه در زمان حکومت فتحعلی شاه است را می توان سرآغاز توجه دولت به منابع طبیعی دانست. اولین نامی که از منابع طبیعی در تشکیلات اداری کشور به چشم می خورد در نخستین کابینه قانونی پس از اعلام مشروطیت در زمان محمد علی شاه قاجار است که در 29 اسفند 1284 شمسی به مجلس معرفی شد. در این تشکیلات اداره ای تحت عنوان «اداره شوسه و راه آهن و جنگل ها» در وزارت فواید عامه تشکیل گردید. در کابینه دوم که پس از به توپ بستن مجلس و موافقت مجدد محمدعلی شاه با مشروطه در روز 21 اردیبهشت 1288 تشکیل شد، وزارت «طرق و شوارع و معادن و جنگل ها» آغاز به کار کرد.

در دوره اول قانونگذاری در قانون تشکیلات ایالات و ولایات و دستورالعمل حکام مصوب 1284 شمسی در ماده 30 تصریح شده است «حکام باید سعی نمایند که همیشه اطلاعات صحیحه کافیه از وضع ولایتی که قلمرو ماموریت آنهاست داشته باشند یعنی از عده نفوس و وسعت خاک ولایت و ثروت طبیعی آن و مقدار زراعت و چمن ها و جنگل ها و از چگونگی شغل و ... و کلیه اطلاعاتی که اوضاع و احوال ولایت و اهالی را نشان می دهد». در ماده 56 تصریح شده است که: «حکام باید مراقبت مخصوص نسبت به جنگل های دولتی داشته و آنها را حفظ نمایند و هر گاه بر خلاف قواعدی که برای حفظ جنگل ها ایجاد شده است اقدامی ملاحظه نمایند باید بدون فوت وقت ممانعت نموده و به وزارت مالیه اطلاع دهند».

اما با این وجود تا سال 1297 دولت اساساً توجه خاصی به جنگل ها نداشت. طی سال های 1288-1299 تعدادی از بازرگانان و شرکت های خارجی به شکل فزاینده ای شروع به بهره برداری از درختان شمشاد، گردو و بلوط جنگل های شمال نموده و مواد مستحصله را با پرداخت عوارض ناچیز به گمرک از کشور خارج می کردند. ملاحظه آمار گمرکی، دولت را به اهمیت جنگل ها و لزوم حراست از آن متوجه ساخت. به دلیل مشخص نبودن حدود اغلب جنگل های اربابی از جنگل های دولتی، صاحبان جنگل های خصوصی اکثراً بهره مالکانه دولتی را تملک کرده و از این راه به درآمد دولت لطمه وارد می آورند. لذا مقارن سال 1297 شمسی وزارت فلاحت و فواید عامه مأموری را که اطلاعاتی در امر نقشه برداری و مساحی داشت به همراه دو نفر به شمال اعزام داشت تا حدود جنگل های دولتی را از جنگل های خصوصی معلوم نماید. عملیات این گروه با وجود مشکلات فراوان مدتی ادامه داشت تا این که با قیام میرزا کوچک خان که قصد تجزیه ایران و اعلام جمهوری گیلان را داشت مصادف و بدون اخذ نتیجه قطعی به اتمام رسید.

در سال 1299 شمسی وزارت فلاحت و تجارت، اداره ای هر چند ابتدایی در جنگل های شمال کشور تشکیل داد. وظیفه این اداره، نقشه برداری از جنگل ها، تفکیک جنگل های خصوصی از دولتی، تعیین جنگل های بکر و صنعتی

از جنگل‌های مخروطه و بوته‌زار بود. برای انجام این امر هیأتی بنام هیأت جنگل انتخاب گردید که اعضاء آن عبارت بودند از:

1- هانس شریکر (اتریش)، رئیس هیأت

2- سرکارات، معاون هیأت

3- سید علی زاهدی، مستحفظ جنگل

4- حسن علی گلشاهی، مستحفظ جنگل

این سازمان در ابتدا جایگاه ثابتی نداشت اما اعضاء هیأت در سال 1302 به مازندران رفتند و در شهر مشهدسر (بابلسر فعلی) مستقر شدند. در اسفند 1302 به دستور رضا شاه که در آن زمان نخست وزیر بود، تصویب‌نامه شماره 9155 به تصویب هیأت وزیران رسید که به موجب آن نظامنامه جنگلبان های ایران تنظیم شد. همزمان با استقرار هیأت جنگل در مازندران یک کارشناس آلمانی به نام (فندم هاگن) به عنوان متخصص جنگل برای مدت شش سال استخدام شد. نخستین اقدام فن هاگن این بود که موافقت دولت را با تعیین ردیف بودجه مخصوص جهت جنگل‌ها جلب کند. پس از این اقدام عده‌ای بنام مستحفظ و قراول جنگل، استخدام و با لباس متحدالشکل و علائم مخصوص به شمال اعزام شدند. تشکیلات جنگلبانی در سال 1303 دارای تشکیلاتی به شرح زیر بود:

1- تشکیلات مرکزی مرکب از یک کارشناس (فندم هاگن)، یک رئیس اداره، یک مترجم و یک کارمند.

2- تشکیلات مازندران و گرگان مرکب از سه مستحفظ و یک قراول جنگل تحت ریاست هانس شریکر در بابلسر.

3- تشکیلات گیلان مرکب از سه مستحفظ و یک نفر قراول جنگل به ریاست شخصی بنام سرکارات در رشت.

مستحفظین جنگل هر یک مسئول حوزه‌ای معین بودند که حوزه استحفاظیه نامیده می‌شد. این مستحفظین به طور مرتب جنگل‌های حوزه استحفاظیه خود را بازدید می‌کردند و ضمن تهیه نقشه جنگل‌های حوزه خود، مشاهدات خود را با نظام نقشه‌های تقریبی (کروکی) به رؤسای ناحیه تسلیم می‌نمودند. همچنین برای جنگل‌های جنوب و نظارت بر نگهداری مقداری نهال چنندل که از زنگبار آورده شده بود یک نفر قراول به جنوب اعزام شد ولی به علت تأخیر در پرداخت توفیقی بدست نیامد.

یکی از اساسی ترین اقدامات برای حفظ جنگل‌ها با توجه به حساسیت رضا شاه به استفاده غیر اصولی و غیر قانونی از جنگل‌ها در پایان سال 1303 انجام شد و طی آن قانونی در 8 اسفند 1303 تصویب‌نامه‌ای از هیأت وزیران گذشت مشتمل بر هشت قسمت مبنی بر اینکه: اولاً- کلیه جنگل‌ها متعلق به دولت است مگر اینکه تعلق آنها به مالکین خصوصی بموجب اسناد و مدارک معتبره ثابت شده باشد. ثانیاً- دولت اساساً برای حفظ جنگل‌ها نظارت در تمام آنها را اعم از دولتی و اربابی داشته و این نظارت فنی که مرتبط به حفظ و ازدیاد جنگل‌ها می‌باشد به عهده وزارت فلاحه است. ثالثاً- اجاره دادن جنگل‌های دولتی و اجازه قطع اشجار صنعتی و غیر صنعتی و استفاده از محصولات جنگلی جنگل‌های مزبور با رعایت نظارت فنی وزارت فلاحه، با تصویب وزارت مالیه بوده و در هر موقع مطابق قانون محاسبات عمومی و مزایده صورت خواهد گرفت.

موارد 4 تا 8 تصویب‌نامه در ممنوعیت قطع اشجار جنگل‌های اربابی بدون اجازه مخصوص و تشریفات صدور اجازه نامه قطع درخت و نیز صادرات چوب است. به موجب این تصویب‌نامه متقاضیان اجازه قطع، تکالیفی را باید به عهده می‌گرفتند که از آن جمله است: «تقبل غرس پنج درخت تازه در عوض هر یک درخت قطع شده، یا آن که سرشاخه‌ها و مواد حاصله در ظرف مدت معین طوری تخلیه و از جنگل خارج نمایند که وسایل نمو جوانه‌ها و نهال‌ها سهل شود». تصویب‌نامه مذکور یک تحول اساسی و نقطه عطف برای اداره صحیح جنگل‌ها به شمار می‌رفت ولی به علت کاهش بودجه و کاهش تعداد مستحفظین نتیجه مورد انتظار عاید نشد. تشکیلات یاد شده تا سال 1307 شمسی (تاریخ انتقضای قرار داد هاگن) به علت کمبود اعتبار گسترش نیافت. پس از عزیمت هاگن به کشور خود در سال 1307 هانس شریکر رئیس جنگلبانی شمال شد در این زمان مرکز کار شریکر از بابل‌سر به شیرگاه انتقال یافت و ساختمانی تحت نظارت وی در این محل بنا شد که بعدها مرکز جنگلداری سوادکوه گردید.

اما اقدام بسیار مهم عملی بعدی در ارتباط با حفاظت کلان از محیط زیست علاوه بر جنگل‌ها در دوران معاصر به دستور رضا شاه صورت گرفت در بررسی مجموعه قوانین، آیین‌نامه‌ها و دستور العمل‌های کشورمان بحث محیط زیست و حفاظت آن به منظور بهره‌برداری و حفظ آن برای نسل‌های بعد می‌توان به سال 1307 رجوع کرد که برای اولین بار بهره‌برداری از حیات وحش کشور در مقوله شکار در مورخ 1307/2/18 در قانون مدنی کشور، باب ششم در مواد 179 لغایت 182 موضوع شکار مطرح شده است.

تاسیس کانون شکار

در ابتدای تاسیس کانون شکار منوچهر ریاحی بعنوان دبیر کل و اسکندر فیروز در پست قائم مقام دبیر کل مسئولیت را بصورت افتخاری به عهده داشتند دفتر کانون نیز در طبقه دوم ساختمان شرکت خشکه و فولاد (بهلر) متعلق به آقای ریاحی دایر گردید.

در بیشتر مراکز مهم کشور ابتدا افراد علاقمند و با حسن شهرت برای گرداندن امور کانون جذب شدند که بصورت افتخاری خدمت میکردند لذا به کار گماردن افسران بازنشسته علاقمند برای عهده دار شدن پست ریاست بعضی استانها و شهرستانهای حساس مناسب به نظر می‌رسید اما بعدها معلوم شد که بطور کلی اتکا به کار تفننی و آماتوری قابل دوام نیست.

در دوران تشکیل کانون شکار دو نوع منطقه برای حفاظت در نظر گرفته شد، یکی مناطقی که از استعداد طبیعی خاصی برخوردار بودند و حفظ و بهبود وضع جاری آن‌ها وظیفه ملی محسوب میشد. دیگری، مناطقی که فراهم آوردن شرایط لازم برای حفظ و تکثیر گونه‌های در معرض خطر و احیاء و بازسازی زیستگاهها و طبیعت آن ضرورت داشت.

اولین منطقه حفاظت شده کانون شکار، واقع بین بجنورد و گنبد کابوس (آلمه و ایشکی) نام داشت و در مرداد 1336 حدود آن به طور رسمی طبق مقررات آگهی شد و بعدها به تنگه گل تغییر نام یافت.

شاید از اتفاقات مهم دیگری که در این زمان رخ داد کشف گوزن زرد ایرانی بود که در پاییز 1336 توسط یک زیست شناس آلمانی بنام ورنر ترنزه انجام شد. در آن زمان زیست شناسان گونه گوزن زرد را در خاورمیانه و خاور نزدیک منقرض شده میدانستند. این امر باعث شد در آذر 1339 دو منطقه دز و کرخه حفاظت شده اعلام شوند.

در 27 دی ماه 1341 قدم بسیار مهمی در حفاظت از جنگل ها با تصویب قانون ملی شدن جنگل های کشور برداشته شد بر اساس ماده یک این قانون از تاریخ تصویب این تصویبنامه قانونی عرضه و اعیانی کلیه جنگل ها و مراتع و بیشه های طبیعی و اراضی جنگلی کشور جزء اموال عمومی محسوب و متعلق به دولت است ولو اینکه قبل از این تاریخ افراد آن را متصرف شده و سند مالکیت گرفته باشند. این قانون باعث اعتراضات زیادی در میان زمین دارن بزرگ شد هر چند که دولت مبلغ اراضی ملی شده را پرداخت کرد اما جو سازی زیادی بر ضد آن انجام شد.

در پاییز سال 1345 منوچهر ریاحی از سمت رئیس کانون شکار استعفاء کرد و اسکندر فیروز مسئولیت کانون را بعهده گرفت و در آن زمان قرار بود که قانون جدید به مجلس داده شود.

سازمان شکاربانی و نظارت بر صید

با گذشت زمان پس از تشکیل کانون شکار ایرادات و ضعفهای قانون شکار باعث شد این قانون مورد بازنگری قرار گیرد لذا قانون جدید که تا حدی جامع تر و کامل تر به نظر می رسید بنام قانون شکار و صید در تاریخ 1346/3/16 به تصویب مجلس شورای وقت رسید و در تاریخ 1346/4/19 ابلاغ گردید. در ماده 1 این قانون، کانون شکار ایران به سازمان شکاربانی و نظارت بر صید ارتقاء یافت که میبایست زیر نظر شورای عالی شکاربانی و نظارت بر صید فعالیت نماید و همچنین در ماده 2 این قانون می گوید رییس شورای عالی به فرمان شاه منصوب می شود و اعضای آن عبارتند از وزیر کشاورزی، وزیر کشور، وزیر دارایی، وزیر جنگ و شش نفر دیگر از اشخاص ذیصلاحیت به پیشنهاد ریاست شورا با فرمان شاه برای مدت چهار سال منصوب می شوند. عضویت شورا افتخاری است.

در سال 1345 تعداد مامورین اجرایی سازمان که بعنوان شکاربان مشغول خدمت بودند بیش از 230 نفر نبود و کنترل و حفاظت از منابع طبیعی بیشتر بوسیله نیروهای ژاندارمری انجام می شد که تخصصی در امر حفاظت از محیط زیست نداشتند، لذا در جهت جذب نیروی تحصیل کرده با تفاهمی که صورت گرفت مقرر شد دانشجویان سازمان شکاربانی در آموزشگاه عالی گرگان یک دوره یکساله و سپس در کرج دوره آشنایی با حیات وحش و نخجیرداری و اکولوژی را بگذرانند.

پس از تشکیل سازمان شکار بانی و نظارت برصید مناطق چهارگانه تحت حفاظت ایران با نام های پارک ملی، اثر طبیعی ملی، پناهگاه حیات وحش و منطقه حفاظت شده، تعیین شدند.

در 25 مرداد ماه 1346 قانون حفاظت و بهره برداری از جنگل ها و مراتع تصویب شد، طبق این قانون حفظ و احیا و اصلاح و توسعه و بهره برداری از جنگل ها و مراتع و بیشه های طبیعی و اراضی جنگلی ملی شده متعلق به دولت به عهده سازمان جنگلبانی ایران قرار گرفت و هر گوه بهره برداری از آنها بوسیله بخش های دولتی و خصوصی زیر نظر این سازمان قرار گرفت.

در زمستان سال ۱۳۴۹ مصادف با دوم فوریه 1971 کنوانسیون حفاظت از تالابهای مهم بین‌المللی و زیستگاه پرندگان آبی در رامسر تشکیل گردید که از آن پس به نام کنوانسیون رامسر شناخته می‌شود. در این کنفرانس طرفهای متعهد مسئولیتهای خود را در زمینه بین‌المللی جهت حفظ، حراست، مراقبت و بهره‌برداری صحیح از پرندگان آبی مهاجر و فراهم نمودن تسهیلات لازم جهت حفاظت تالابها و پرندگان آبی با ایجاد قرقهای طبیعی مورد توجه قرار خواهند داد.

تشکیل وزارت منابع طبیعی

پس از تصویب قانون تأسیس وزارت منابع طبیعی در سال 1346، تشکیلات وزارت مزبور در اردیبهشت ماه 1347 به تصویب رسید. به موجب ماده دو قانون تشکیل وزارت منابع طبیعی، سازمان جنگلانی و موسسات تابعه آن با دارائی و بودجه و کارکنان مربوط به وزارت منابع طبیعی منتقل گردید و شرکت سهامی شیلات ایران و همچنین شرکت بهره‌برداری و صنایع چوب گیلان به این وزارت وابسته شدند. همچنین برابر ماده 5 قانون تشکیل وزارت منابع طبیعی به دولت اجازه داده شد سازمان های دیگری را که در سایر تشکیلات دولت وجود دارد و وظایف آنها با وظایف وزارت منابع طبیعی مربوط می‌شود پس از تصویب کمیسیون‌های استخدام و دارائی مجلسین با بودجه و دارائی و کارکنان به وزارت منابع طبیعی واگذار نماید. سپس موسسه تحقیقات منابع طبیعی، بمنظور تحقیق و مطالعه و تمرکز کلیه تحقیقات مربوط به منابع طبیعی در سال 1348 و صندوق عمران مراتع برای کمک به عمران و اصلاح مراتع و تهیه و تدارک و توزیع علوفه برای تأمین خوراک دام و فراهم آوردن موجبات تلفیق زراعت و دامپروری و تسهیل اسکان تدریجی عشایر و تأمین تسهیلات لازم برای اجرای طرح‌های مرتع داری وابسته به وزارت منابع طبیعی در سال 1349 تشکیل شد.

اهداف وزارت منابع طبیعی

حفظ، حمایت و اصلاح خاک‌های کشور و فراهم آوردن موجبات بهره‌برداری از آنها و همچنین حفظ و حمایت و توسعه و تکثیر و بهره‌برداری از سایر منابع طبیعی (جنگل‌ها، مراتع، حیوانات وحشی و آبزیان دریاها و همچنین آبزیان آب‌های داخلی)

وظایف اساسی

- 1- حفظ و حراست و بهره‌برداری صحیح از جنگل‌ها و مراتع و توسعه آنها
- 2- حفظ و حمایت و تکثیر و توسعه بهره‌برداری صحیح از ماهی و سایر آبزیان موجود در خلیج فارس و بحر عمان و دریای مازندران و آب‌های داخلی
- 3- فراهم کردن موجبات پرورش و تکثیر و بهره‌برداری از ماهی آب‌های داخلی
- 4- حفظ و حمایت و تکثیر حیوانات وحشی و پرندگان شکاری

- 5- ایجاد مراتع و جنگل‌های مصنوعی و تعلیم و تربیت کادر لازم برای انجام وظایف محوله
- 6- اجرای قوانین مربوط به جنگل‌ها و مراتع، آبریزان و حیوانات وحشی و پرندگان شکاری و فرسایش و حفاظت خاک و آبخیزها و تثبیت شن‌های روان

سازمان حفاظت محیط زیست

در تاریخ دوازدهم بهمن ماه 1350 قانون تجدید تشکیلات و تعیین وظایف سازمانهای وزارت کشاورزی و منابع طبیعی بتصویب رسید که در ماده 4 این قانون بیان می‌دارد از تاریخ تصویب این قانون نام سازمان شکاربانی و نظارت برصید به سازمان حفاظت محیط زیست و همچنین نام شورای عالی سازمان مزبور به شورای عالی حفاظت محیط زیست تبدیل می‌شود. کلیه امور مربوط به حیوانات وحشی و آبریزان رودخانه‌ها و آبهای داخلی و حفظ محیط زیست به سازمان حفاظت محیط زیست محول می‌شود.

وظایف سازمان حفاظت از محیط زیست بر اساس قانون عبارتند از:

- حفظ تعادل اکولوژیکی طبیعت بویژه از نظر اکوسیستم و جوامع زیست‌شناختی خاص؛
- جلوگیری از اعمال و اقدامات مخرب از طریق ایجاد تأسیساتی که تغییراتی در وضع فیزیکی و شیمیایی خاک، آب و هوا ایجاد می‌کنند و باعث دگرگونی وضع طبیعی می‌شوند. مانند: تغییر و تخریب مسیر رودخانه، تخریب جنگل‌ها و مراتع، بهم خوردن زهکشی‌های طبیعی و دگرگونی و انهدام تالاب‌ها؛
- نظارت و مراقبت در استفاده از کود، بیوسفر و کشنده‌های زیست‌شناختی؛
- مراقبت و جلوگیری از آلودگی آب، خاک و به طور کلی محیط زیست؛
- مراقبت و جلوگیری از پخش و ایجاد سر و صدا؛
- بررسی و مطالعه تأثیر تغییرات در محیط بر روی میکروکلیم؛
- جلوگیری از نازیب کردن محیط و اقدام برای زیباسازی آن؛
- حفظ و نگهداری حیات وحش و فضای حیاتی و حمایتی از جانوران وحشی در مقابل شکار و صید بی‌رویه؛
- اجرای برنامه‌های آموزشی به منظور تنویر و هدایت افکار عمومی در زمینه حفظ و بهسازی محیط؛
- ایجاد پارک‌های طبیعت، باغ‌های گیاه‌شناسی، موزه تاریخ طبیعی، پناهگاه‌های حیات وحش و مناطق حفاظت شده.

در حاشیه مسائل و مشکلات گریبانگیر محیط زیست در جامعه، آنچه که بیشتر ملموس و مشهود می‌نمود تخریب زیستگاه و کاهش تنوع زیستی و بالاخص حیات وحش بود که جهانیان را مجبور به وضع قوانین و مقررات سختگیرانه در مقابل صدمه به محیط زیست نمود. شاید این موضوع را در کشورمان بتوان با منقرض شدن دو گونه شاخص مانند ببر ایرانی و شیر ایرانی در سالهای نه چندان دور بیان کرد که جای بسیار تعمق و تفکر دارد.

پس از برپایی کنفرانس جهانی محیط زیست در استکهلم و با تصویب قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست در 21 ماده، سازمان از اختیارات قانونی تازه‌ای برخوردار شد و از نظر تشکیلاتی نیز تا اندازه‌ای از ابعاد و کیفیت سازگار با ضرورت‌های برنامه‌های رشد و توسعه برخوردار گردید.

فعالیت سازمان حفاظت محیط زیست در عرصه بین المللی ادامه یافت بنحوی که در تاریخ 15 تیر 1355 قانون الحاق ایران به کنوانسیون تجارت بین المللی گونه‌های حیوانات و گیاهان وحشی که در معرض نابودی قرار دارند توسط مجلس شورای ملی به تصویب رسید و ایران و اعضاء کنوانسیون متعهد گردیدند. با شناخت آنکه حیوانات و گیاهان وحشی با گونه‌های متنوع و زیبای خود جزء غیر قابل جانشینی از سیستمهای مختلف طبیعی کره زمین را تشکیل می دهند که بایستی برای نسل حاضر و نسلهای آینده، حفظ و نگهداری گردند و با آگاهی از ارزش روزافزون حیوانات و گیاهان وحشی از جنبه های زیبایی ، علمی ، فرهنگی ، هنری ، تفریحی و اقتصادی و با شناخت آنکه افراد و دول بایستی بهترین محافظان گیاهان و جانوران وحشی خود باشند و بعلاوه با شناخت این اصل که همکاری بین المللی برای حفظ بعضی از گونه های گیاهان و حیوانات وحشی علیه بهره برداری بی رویه از طریق تجارت بین المللی امری حیاتی و لازم می باشد اقدامات مناسبی بدین منظور انجام دهند . این کنوانسیون شامل یک مقدمه و 25 ماده و سه ضمیمه بوده که در 12 اسفند 1351 تشکیل گردید.

جذب نیرو و استخدام کارشناسان خارجی در کنار کارشناسان داخلی در عرصه محیط طبیعی و ایجاد ساختار تشکیلاتی منظم، نشان از عزم جدی حفظ محیط زیست و تنوع زیستی کشور داشت. اما توسعه و پیشرفت صنعت و بهره برداری از جنگل و منابع طبیعی و معادن کشور مانع بسیار مستحکمی بود که عبور از آن را برای طرفداران محیط زیست سخت می نمود.

توجه به محیط طبیعی کشور با ایجاد ساختاری مستقل در سال 1355 در تشکیلات سازمان حفاظت محیط زیست با عنوان معاون امور محیط طبیعی ادامه پیدا می کند. بنحوی که در این معاونت هفت حوزه مدیریتی تعریف می شود که شامل:

الف - رئیس سازمان

ب- معاون امور محیط طبیعی

1. آزمایشگاه محیط طبیعی
2. مدیریت بررسی حیات وحش
3. مدیریت بررسیهای اکولوژیک
4. موزه تاریخ طبیعی
5. مدیریت امور تاکسیدرمی و نمایشگاه
6. مدیریت بررسی مناطق و پارکها

ایجاد این ساختار و تشکیلات در سطوح مختلف سازمان جاری می شود بنحوی که معاونت امور محیط انسانی نیز دارای شش حوزه مدیریتی می گردد.

هرچند تعداد مناطق تحت مدیریت سازمان در دهه پنجاه کمتر از شصت منطقه بود اما احداث پاسگاههای محیط بانی و تجهیز آنها در اکثر مناطق تحت مدیریت و استخدام مامورین بومی، روند مثبتی در جهت حفظ تنوع زیستی کشور بود که متأسفانه با آغاز جنگ تحمیلی و بحرانهای سیاسی و اقتصادی و کمبود بودجه، بسیار کاهش یافت و سازمان تنها توانست تا سال 1376 حدود نزدیک به 30 منطقه به مناطق تحت مدیریت خود بیافزاید.

در سال ۱۳۵۰ با توجه به تلاش های ایران در حفظ محیط زیست و اعتبار این کشور در صحنه های بین المللی نماینده ایران آقای اسکندر فیروز به ریاست اجلاس سازمان ملل برای آماده سازی کنوانسیون های مربوط به کنفرانس جهانی استکهلم رسید، در دوم فوریه 1971 ایران بانی یک اقدام بسیار مهم در حفظ تالاب ها و حفاظت از پرندگان آبی شد و کنفرانسی در شهر رامسر به همت سازمان محیط زیست و ریاست وقت آن آقای اسکندر فیروز برگزار شد که در آن پیش نویس پیمانی برای حفظ تالاب ها، گیاهان و پرندگان آبی که بوسیله سازمان محیط زیست ایران تهیه شده بود مورد بررسی و تصویب قرار گرفت. در ابتدا 18 کشور آن را امضا کردند اما با تلاش ایران کنوانسیون رامسر از 1975 قانونی شد و امروز 169 کشور جهان به آن پیوسته اند و به کنوانسیون رامسر مشهور شد. از این رو روز دوم فوریه، روز تصویب این کنوانسیون به نام روز جهانی تالاب ها نام گذاری شد این کنوانسیون هم اکنون 2186 تالاب به وسعت 200 میلیون هکتار را پوشش می دهد. این معاهده کشورهای عضو را ملزم به تعیین و حفظ تالاب های با اهمیت بین المللی و تشویق به استفاده خردمندانه از آنها می نماید و بر حفاظت و بهره برداری معقول از تالاب ها به خصوص در جهت فراهم ساختن زیستگاهی برای پرندگان آبی تأکید می کند. طی گذشت سال ها، کنوانسیون گستره نگرش خود را چنان افزایش داده که تمام ابعاد حفاظت و بهره برداری معقول و پایدار از تالاب ها را در بر می گیرد و تالاب ها را در زمره اکوسیستم هایی می داند که در حفاظت از تنوع زیستی و رفاه جامعه بشری اهمیت فوق العاده ای دارند.

تشکیل سازمان جنگل ها و مراتع کشور

وزارت منابع طبیعی در اجرای قانون جدید تشکیلات و تعیین وظایف سازمان های وزارت کشاورزی و منابع طبیعی و انحلال وزارت منابع طبیعی مصوب 1350/11/12 منحل گردید. برابر موادی از قوانین مزبور که به شرح زیر ذکر می گردد سازمان جنگل ها و مراتع کشور به صورت یک سازمان مستقل که رئیس آن تحت معاونت وزارت کشاورزی و منابع طبیعی قرار داشت تشکیل گردید.

بخش هایی از مفاد قانون انحلال وزارت منابع طبیعی به شرح ذیل است:

ماده 1) از تاریخ تصویب این قانون وزارت منابع طبیعی منحل و کلیه کارکنان و تشکیلات و وظایف و اختیارات و اعتبارات و دارائی آن وزارت و شرکت ها و موسسات و واحدهای وابسته به آن و صندوق عمران مراتع به وزارت کشاورزی که از این به بعد وزارت کشاورزی و منابع طبیعی نامیده می شود منتقل و یا وابسته می گردد و کلیه

وظایف و اختیارات وزیر و وزارت منابع طبیعی ناشی از قوانین و مقررات مربوط به منابع طبیعی یا سایر قوانین به وزیر و وزارت کشاورزی و منابع طبیعی واگذار می‌شود.

ماده 2) بمنظور انجام وظایف و مقررات مربوط به حفظ، حمایت و احیاء و توسعه و بهره برداری از جنگل‌ها و مراتع و اراضی جنگلی و بیشه‌های طبیعی و اراضی مستحذته ساحلی و حفاظت آبخیزها، سازمانی بنام «سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور» تشکیل می‌شود.

تبصره 1- آن قسمت از تشکیلات و اعتبارات لازم برای اجرای قوانین مربوط و دارائی وزارت منحل شده منابع طبیعی که به تشخیص وزارت کشاورزی و منابع طبیعی ضروری باشد به سازمان مذکور منتقل و محول می‌شود. سازمان مزبور دارای شخصیت حقوقی و ذی‌حسابی مستقل می‌باشد و رئیس سازمان سمت معاونت وزارت کشاورزی و منابع طبیعی را خواهد داشت.

تبصره 2- وزیر کشاورزی و منابع طبیعی می‌تواند هر جزء از وظایف دیگر پیش بینی شده در ماده 17 این قوانین را که مربوط به وظایف مندرج در این ماده باشد در صورت ضرورت به این سازمان محول نماید.

ماده 3- وزارت کشاورزی و منابع طبیعی مکلف است در زمینه حفظ منابع طبیعی و جلوگیری از انهدام آنها و بهبود محیط زیست گیاهان و جانوران و پیشگیری از هر اقدامی که زیان بخش و موجب برهم خوردن تناسب و تعادل محیط زیست بشود طبق آئین‌نامه‌های لازم اقدام و بر حسن اجرای مقررات مربوط نظارت نماید.

تشکیلات ستاد سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور پس از بررسی‌های لازم در اردیبهشت ماه سال 1351 و تشکیلات تفصیلی واحدهای خارج از مرکز در اسفند ماه سال 1351 به تصویب سازمان امور اداری و استخدامی کشور رسید.

دانشگاه محیط زیست یک مرکز آموزش عالی است که در سال ۱۳۵۱ توسط سازمان حفاظت محیط زیست در شهر کرج با نام مرکز آموزش عالی محیط زیست تأسیس شد این مرکز وظیفه تربیت نیروی متخصص برای محیط زیست را به عهده داشت. این مرکز در دوره‌های کاردانی و کارشناسی منابع طبیعی، آگروفارستی، محیط زیست، آلودگی محیط زیست، بازیافت، عمران، آب و فاضلاب، بهره‌وری، ایمنی و بهداشت صنعتی، روابط عمومی، کتابداری و... و همچنین کارشناسی ارشد رشته‌های مهندسی شیمی - بهداشت، ایمنی و محیط زیست (HSE)، مهندسی عمران - محیط زیست و ... (از طریق کنکور سراسری دانشجو می‌پذیرد).

حفاظت محیط زیست پس از انقلاب اسلامی و روند سازمان محیط زیست

اصل پنجاهم قانون اساسی جمهوری اسلامی صراحتاً اعلام می‌دارد؛ در جمهوری اسلامی، حفاظت از محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌شود. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است.

همچنین بر اساس اصل چهل و پنجم قانون اساسی در خصوص منابع طبیعی (جنگل و مرتع) انفال و ثروت‌های عمومی از قبیل زمین‌های موات و رها شده، معادن، دریاها، دریاچه‌ها، رودخانه‌ها و سایر آب‌های عمومی، کوه‌ها، دره‌ها، جنگل‌ها، نیزارها، بیشه‌های طبیعی، مراتعی که حریم نیست، ارث بدون وارث، و اموال مجهول‌المالک و اموال عمومی که از غاصبین مسترد می‌شود، در اختیار حکومت اسلامی است تا بر طبق مصالح عامه نسبت به آنها عمل نماید. تفصیل و ترتیب استفاده از هر یک را قانون معین می‌کند.

علیرغم این قوانین پس از انقلاب 57 زمزمه‌هایی از تعطیلی سازمان محیط زیست شنیده شد اما افرادی مانند عباس سمیعی، تقی ابتکار و... با تلاش فراوان توانستند از عملی شدن این خواسته جلوگیری کنند. پس از فراز و نشیب‌های مختلف در سال 1357 چارت تشکیلات سازمان حفاظت محیط زیست دچار تغییرات می‌شود که ساختار معاونت محیط طبیعی نیز از این تغییرات دور نمی‌افتد لذا حوزه مدیریت معاونت محیط طبیعی کوچک و از هفت حوزه به پنج حوزه تغییر می‌یابد که شامل:

الف - رئیس سازمان

ب- معاون امور محیط طبیعی

1. مدیریت احیای مناطق و پارکها
2. مدیریت شکار و صید و امور بازرسی
3. اداره کل گارد
4. اداره کل تاکسیدرمی و نمایشگاه
5. مدیریت بررسی حیات وحش

همچنین در ساختار تشکیلاتی معاونت محیط انسانی نیز در حوزه مدیریتی از شش حوزه به چهار حوزه تغییر می‌یابد. علیرغم تلاش‌های دوستداران محیط زیست در حفظ وضعیت ساختار سازمان حفاظت محیط زیست با وجود بحران‌های اول انقلاب تغییرات عمده‌ای در ساختار تشکیلات در سال 1360 رخ داد در این سال معاونت‌های محیط طبیعی و انسانی باهم ادغام و بعنوان معاونت تحقیقات و نظارت، مشغول به فعالیت شدند .

با ضعف سازمان محیط زیست در سالهای 1357 تا پایان دهه 1360 و عدم نظارت و حمایت لازم قانونی از کارشناسان و محیط بانان سازمان محیط زیست و منابع طبیعی از یک سو و شرایط جنگی از سوی دیگر، متأسفانه محیط زیست ایران متحمل خسارت زیادی شد که می‌توان به :

- شکار و صید بی رویه به علت وجود اسلحه غیر مجاز در دست شکارچیان؛
- تصرف اراضی ملی و استفاده شخصی از آن؛
- عدم رعایت قوانین و مقررات زیست محیطی بویژه در ارتباط با شهرسازی و استفاده از منابع؛
- تغییر کاربری‌های غیر مجاز منابع طبیعی ؛
- تخریب جنگل‌ها و قطع بی رویه درختان؛
- تخریب مراتع به علت چرای بی رویه دام‌ها؛

- استفاده بی رویه و مخرب از منابع آبی؛
  - واردات گسترده مواد ممنوع و مخرب محیط زیست از جمله انواع سموم و کودهای شیمیایی و علف کش ها؛
  - عدم نظارت بر پسماند ها و دفع بهداشتی آنها
- اشاره نمود.

رکود شدید اقتصادی، وضعیت نگران کننده شاخص های اقتصادی، کاهش شدید قیمت نفت و درآمدهای نفتی، فشارهای بین المللی، افزایش نبردهای زمینی و همچنین شدت حملات عراق به مراکز اقتصادی و غیرنظامی، گسترش و شدت جنگ نفتکش ها از خصوصیات دوره دهه اول انقلاب بوده است که ضررهای جبران ناپذیری را به محیط زیست ایران وارد نمود. خلیج فارس به علت حمله نیروهای عراقی به سکوهای نفتی و جنگ نفتکش ها بشدت آلوده شد، استفاده عراق از سلاح های غیر متعارف مانند سلاح های شیمیایی اثرات وحشتناکی بر روی اکوسیستم گذاشت، تاثیر مخرب سلاح های متعارف و غیر متعارف بر روی اکوسیستم ایران و منطقه هنوز هم قابل مشاهده است.

بررسی شاخص های اقتصادی در این دوره حاکی از رکود شدید اقتصادی است که از سال 1365 شروع و در سال 1367 به اوج خود رسید که مهم ترین دلیل آن کاهش بسیار شدید قیمت نفت در بازارهای جهانی از ماه های آخر سال 1364 تا پایان جنگ بود. این فشار اقتصادی و اجتماعی بروی محیط زیست کشور نیز تاثیرات منفی گذاشت.

شاید اتفاقات جنگ تحمیلی و مشکلات اقتصادی جامعه و روند آرام و آهسته پیشرفت صنایع و تولیدات کشور باعث شده بود تا مدیران و کارشناسان وقت سازمان محیط زیست، به موازات موارد فوق، در امور محیط زیست به صورت اقتضایی نه اصولی و حرفه ای تصمیم گیری کنند.

با پایان جنگ تحمیلی و آغاز دوران بازسازی، توجه به محیط زیست بیشتر گردید و اقداماتی برای کنترل بعضی موارد مانند جلوگیری از تخریب مراتع، جلوگیری از تغییر کاربری غیر مجاز، و حفاظت از جنگل ها به عمل آمد. اما آنچه درباره این دوره در مورد محیط زیست قابل ذکر است، عدم توجه به اثرات زیست محیطی بلند مدت طرح های بزرگ ملی مانند سد سازی ها، احداث جاده و بزرگراه، ساخت نیروگاه ها و کارخانه ها و شهرک های صنعتی بود که اثرات این عدم توجه سالها بعد در دهه هشتاد مشخص شد.

در دوره اصلاحات توجه قابل توجهی به محیط زیست شد این دوره همزمان بود با معرفی استانداردهای مدیریت زیست محیطی و ترغیب شرکت ها و سازمان ها به پیاده سازی این استانداردها، در نتیجه اولین گواهینامه استاندارد ISO 14001 در ایران بوسیله شرکت SGS در هفتم آذر 1376 برای صنایع مس باهنر و دومین گواهینامه با اختلاف 9 روز شرکت DNV اقدام به صدور گواهینامه ایزو 14001 برای شرکت فنر لول صادر شد.

دوره 1376 تا 1384 مقارن است با تصویب و به روز آوری قوانین ارزشمندی در زمینه محیط زیست در ایران، در این دوره کارشناسان و پرسنل متعهد و تلاشگر سازمان محیط زیست جلوی اجرای تعداد زیادی از طرح هایی که بالقوه تاثیرات مخربی بر روی محیط زیست داشت را گرفتند. در این دوره بود که جامعه دوست داران محیط

زیست به حداقل آرزوی خود دست یافتند و آن احیای ساختار تخصصی معاونت محیط طبیعی در چارت سازمان بود که در سال 1377 پس از تشکیل دولت اصلاحات، در تشکیلات سازمان حفاظت محیط زیست، معاونت محیط طبیعی و تنوع زیستی زیر نظر مستقیم رئیس سازمان قرار گرفت و با 4 (چهار) دفتر مستقل بعد از 20 سال از انحلال آن احیاء شد.

با آشکار شدن اثرات مخرب اقداماتی که بدون مطالعه جامع زیست محیطی انجام شده بود سازمان محیط زیست با حمایت دولت وقت سعی در کنترل پیامدهای زیست محیطی مخرب این طرح ها نمود که از آن جمله می توان به جلوگیری از احداث آزاد راه تهران شمال و جلوگیری از احداث و فعالیت کارخانه های آلاینده محیط زیست و استفاده مخرب و غیر قانونی از منابع طبیعی نام برد.

طی مصوبه شورایی عالی اداری در 3 تیر 1381 وظایف مربوط به آبخیزداری از وزارت جهاد کشاورزی منفک و به سازمان جنگل ها و مراتع کشور واگذار شد و عنوان این سازمان به سازمان جنگل ها، مراتع و آبخیزداری تغییر یافت این کار با هدف تمرکز در سیاستگذاری در حفظ جنگل ها و مراتع انجام شد.

دوره 1384 تا 1392 را می توان به جرائت دوران عدم توجه به محیط زیست ایران دانست، به حاشیه رانده شدن مدیران و کارشناسان متعهد و متخصص و انتصاب افراد غیرمتخصص در سازمان محیط زیست و و اعمال نفوذ و فشار به سازمان جنگل ها، مراتع و آبخیزداری و سازمان محیط زیست برای؛ صدور مجوز های بی رویه و بدون مطالعه برای استفاده از منابع تجدید ناپذیر و منابع زیر زمینی آب، عدم تخصیص بودجه کافی از سوی دولت برای حفاظت از محیط زیست برای امور نظارتی و حاکمیتی و تحقیقات این سازمان ها، علیرغم درآمد فوق العاده نفتی، عدم اجرای برنامه های زیست محیطی، مانند: برنامه های تدوین شده سازمان محیط زیست درباره کاهش آلودگی هوا، صدور مجوز قطع درختان جنگل ها بویژه جنگل های هیرکانی و حوزه زاگرس، تغییر کاربری گسترده اراضی ملی و زیستگاه های محیط زیست و بعضاً "فروش آنها مانند اراضی سرخه حصار، عدم توجه به مسئله فرسایش خاک و ایجاد مراکز تولید ریزگرد در داخل کشور، ورود سموم غیر استاندارد و غیرمجاز به کشور از مبادی غیررسمی و آلودگی شدید آب و خاک بدلیل آن، عدم همکاری در کنوانسیون های جهانی در مورد محیط زیست و عدم داشتن و اجرای برنامه برای کنترل ریزگردها، صدور مجوز های صنعتی مضر برای محیط زیست مانند: بنزین با کیفیت پایین، صدور بی رویه مجوزهای شکار، عدم حمایت قانونی لازم از پرسنل سازمان هنگام انجام وظیفه، پیگیری نکردن قانونی جرایم زیست محیطی و... باعث صدمه جدی به محیط زیست ایران شد و در نتیجه رتبه شاخص بین المللی محیط زیست ایران در دوره دولت نهم و دهم، 57 رتبه تنزل یافت و شاخص EPI یا شاخص عملکرد محیط زیست که هر دو سال یکبار از سوی دانشگاه ییل و کلمبیا در آمریکا منتشر می شود و برای هر کشور 22 شاخص مورد بررسی قرار می گیرد. که در این رتبه بندی ها رتبه ایران به ترتیب در سال های 2006، 2008، 2010 و 2012 رتبه های 53، 67، 78 و 114 بوده است.

بر اساس مطالعات بین المللی که در سال ۲۰۱۳ میلادی صورت گرفته، وضعیت زیست محیطی ایران در مدیریت اکوسیستم های آبی شامل تالاب ها، سواحل، رودخانه ها و آب های زیرزمینی در بین ۱۳۲ کشور در رتبه ۱۳۰ بود و این برای کشوری که از 1307 جز اولین کشورهایی در آسیا بود که در زمینه مدیریت محیط زیست فعالیت می کرد و مهمترین کنوانسیون جهانی حفاظت از تالاب ها (کنوانسیون رامسر) با نام آن گره خورده یک فاجعه است. اثرات این دوره در سالهای بعد بیشتر مشخص می شود. جالب اینجاست در سال های پایانی دولت دهم طرح

انحلال سازمان محیط زیست در دست بررسی بود حتی تعدادی از نمایندگان مجلس در سال 92 سعی کردند با ارائه یک طرح و تصویب آن در مجلس، سازمان محیط زیست را منحل نمایند که خوشبختانه با تلاش و پیگیری کارشناسان و تعدادی از مدیران دولتی و نمایندگان مجلس عملی نشد.

با روی کار آمدن دولت یازدهم خوشبختانه توجه به محیط زیست مجدداً در دستور کار قرار گرفت که اولین نمود آن در تغییر مدیران غیر متخصص سازمان محیط زیست و سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور و بها دادن به مدیران و کارشناسان متخصص و دلسوز بود. این موضوع باعث اثرات مثبتی شد، اقدامات برای جلوگیری از خشک شدن دریاچه ارومیه، جلوگیری از ادامه طرح‌های که در دراز مدت می‌تواند اثرات زیست محیطی مخربی داشته باشد، دستور بازنگری در مطالعات اکوسیستمی طرح‌های بزرگ ملی، دادن قدرت اجرایی بیشتر به سازمان محیط زیست، و جلوگیری از تولید بنزین غیر استاندارد و... از اولین اقدامات این دولت بوده همچنین با توجه به دستور مقام معظم رهبری مبنی بر سیادت از محیط زیست و جلوگیری از تخریب جنگل‌ها و منابع طبیعی در هفدهم اسفند 1393 کمیته صیانت از جنگل‌های کشور به دستور سرکار خانم ابتکار با حضور کارشناسان و اساتید سرشناس دانشگاه تشکیل شد همچنین ریاست سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری طرح‌هایی را برای جلوگیری زمین‌خواری و منابع طبیعی با همکاری سازمان‌های فضایی ایران در دست اجرا دارد. علیرغم تلاش‌هایی که در دولت یازدهم برای حفظ منابع طبیعی و محیط زیست انجام شده هنوز برای نظر دادن در مورد دست آورد‌های زیست محیطی دولت یازدهم زود است. متأسفانه مجلس نهم با دولت یازدهم همکاری خوبی نداشت که از آن جمله می‌توان به تلاش برای انحلال سازمان محیط زیست در همسویی با دولت دهم و رد لایحه دولت برای بررسی زیست محیطی در اجرای پروژه‌های عمرانی و یا حذف اعتبارات مربوط به محیط زیست در لایحه بودجه و غیره نام برد. همچنین فوریت لایحه طرح حفاظت و صیانت از جنگل‌ها در تاریخ بیست و چهارم خرداد 1394 توسط هیات رییس مجلس اعلام وصول شده بود رد شده و بررسی این طرح بدون قید فوریت در دستور کار عادی مجلس قرار گرفته است. در صورت تصویب این طرح در صحن علنی مجلس شورای اسلامی، هرگونه بهره‌برداری از جنگل‌ها برای یک دوره تنفس ۱۰ ساله ممنوع خواهد شد.

به هر حال نسل امروز ایران باید بداند که آخرین نسلی نیست که قرار است در این کشور و جهان زندگی کند لذا باید نسبت به حفظ محیط زیست و جلوگیری از هدر رفتن و تخریب منابع طبیعی اقدام نماید. فرزندان ما، نسل‌های آتی و سایر موجودات و گیاهان نیز حق حیات و استفاده از منابع طبیعی و محیط زیست را دارند

شرکت بین‌المللی آگرین سیس نماینده ASYS اسپانیا در زمینه بازرسی فنی، آموزش و صدور گواهینامه‌های Q-HSE با توجه به مسئولیت اجتماعی خود ترجمه این کتاب را در دستور کار قرار داد و در انتهای کتاب توضیحاتی امید است این کتاب مورد استفاده اهل فن قرار گیرد.

دانلود کتاب استاندارد ISO 14001: 2015 تاریخچه محیط زیست ایران وضعیت پوشش جنگلی و گیاهی ایران امار وضعیت جنگلی ایران چه سطحی از کشور ایران جنگل دارد حوزه‌های مهم جنگلی ایران آمار تخریب محیط زیست جنگلی سطح جنگل‌های جهان چند هکتار است تاریخچه سازمان محیط زیست تاریخچه سازمان منابع طبیعی آمار تخریب جنگل‌ها علل از میان رفتن جنگل‌های ایران تاریخچه و وضعیت محیط زیست ایران

بعد از انقلاب اسلامی افراد تاثیر گذار بر محیط زیست ایران استاندارد ایزو 14001 اولین شرکت ایرانی که گواهینامه ایزو 14001 گرفت عوامل موثر بر تخریب جنگل های ایران کدام شرکت اولین گواهینامه ISO 14001 را گرفت مقاله حفاظت از محیط زیست اهمیت محیط زیست مقاله تاریخچه حقوق محیط زیست در ایران و جهان مقاله شرح وظایف سازمان محیط زیست شرح وظایف اداره کل منابع طبیعی وضعیت محیط زیست ایران قبل و بعد از انقلاب مقاله کتاب در مورد محیط زیست ایران سطح جنگلی ایران چقدر است پایان نامه محیط زیست دانلود رتبه ایران در محیط زیست چقدر است مهمترین مشکلات زیست محیطی ایران چیست

منابع:

گزارش سازمان محیط زیست با عنوان "جنگل های ایران؛ ارزش ها و تهدیدات" شهریور 1394

گزارش بانک جهانی در 2014 از اوضاع اقتصادی جهان

کتاب مبانی جنگل داری، تالیف دکتر ایرج حسن زاد ناورودی، نشر حق شناس، 1388.

اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان مازندران - نوشهر، 1390، آمار و اطلاعات داخلی.

سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد- گزارش سالانه، WWW.FAO.ORG 2015

نادری، غلامرضا، خلعت بری، منصوره، آقاجفی زاده شیرین، 1392، زیست شناسی حفاظت، انتشارات دانشگاه پیام نور

آمار سازمان مدیریت پسماند شهر تهران

آمار سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (OECD)

بررسی فرآیند مدیریت پسماند در جهان و ایران، شهریور ماه 1392، مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران علیرضا نورپور،

هادی افراسیابی، سید مجید داودی

برگرفته از دیباچه کتاب :

طراحی سامانه مدیریت محیط زیست بر مبنای استاندارد ISO 14001:2015 انتشارات آریا نقش

(شرکت گواهی دهنده ASYS) نوشته امیررضا جوادی و مژگان امانی چاپ اول 1397

